

Het mkb in 1993 en verder

J. Bais, H.J. Heeres en W.H.J. Verhoeven*

Nadat de produktiegroei van het midden- en kleinbedrijf (mkb) in 1992 al sterk was afgezwakt tot 1,5%, zal de groei van het mkb in 1993 verder vertragen tot minder dan 1%. Voor volgend jaar is een groei van 2,5% haalbaar. Het mkb zal daarmee minder groeien dan het grootbedrijf. Er zijn een aantal zaken die op de ontwikkeling in het mkb inwerken. Naast de structuur en vitaliteit van het mkb zelf zijn dit de (inter)nationale conjunctuur en het overheidsbeleid met betrekking tot het mkb.

De positie van het mkb

Het mkb vormt een belangrijk segment van onze economie¹. De volgende cijfers illustreren dit. Het mkb telde per 1 januari 1992 459.000 bedrijven, terwijl binnen het particuliere bedrijfsleven het grootbedrijf maar circa 6.000 ondernemingen telt. Belangrijker is dat het mkb zorgt voor bijna twee miljoen volledige banen (1992), waardoor 37% van de arbeidsjaren te vinden is binnen de muren van het mkb; het mkb is daarmee een omvangrijkere werkgever dan het grootbedrijf (aandeel 27%). De produktie van het mkb bedroeg vorig jaar f 151 miljard. Het mkb levert daarmee een zelfde bijdrage als het grootbedrijf in het nationaal inkomen, namelijk 30%. Het mkb investeerde vorig jaar voor bijna f 22 miljard en neemt daarmee 28% van de nationale investeringen voor zijn rekening. Ook hier doet het mkb nauwelijks onder voor het grootbedrijf². Naast de investeringen werd ook nog eens voor f 4 miljard geleased. De kwalitatieve betekenis van het mkb in de economie is in feite nog belangrijker dan uit bovenstaande cijfers naar voren komt. Al jaren creëert het mkb de meeste werkgelegenheid. Verder zorgt het mkb voor vers bloed in ondernemersland. Sinds 1988 gaan jaarlijks gemiddeld 35.000 nieuwe ondernemers van start³.

De vitaliteit van het mkb

Dynamiek van het bedrijfsleven vloeit mede voort uit de vernieuwingsdrang in bedrijven. De innovativiteit kan gemeten worden door te kijken naar de omvang van de investeringen. Deze bepaalt in hoeverre technologische vooruitgang kan doordringen in het bedrijfsleven. Ook kunnen de inspanningen op het gebied van speur- en ontwikkelingswerk (S&O) worden gezien, omdat die idealiter tot nieuwe producten en marktvernieuwingen leiden. Ook kan rechtstreeks gekeken worden naar de resultaten van de vernieuwingsinspanningen.

In 1992 werd in het mkb per f 100 produktie voor f 17,50 geïnvesteerd. Het mkb doet hiermee

nauwelijks onder voor het grootbedrijf. Wel verschilt de samenstelling van de investeringen. Het grootbedrijf investeert veel meer in outillage. Binnen het mkb hebben deze een aandeel van circa 45% tegenover 70% in het grootbedrijf. De investeringen in transportmiddelen en gebouwen maken beide ongeveer een kwart van de mkb-investeringen uit. In het grootbedrijf zijn deze aandelen veel lager. Ofschoon de sectorstructuur hieraan mede debet is, vinden we dit beeld ook terug binnen de meeste sectoren.

Wordt naar de S&O-uitgaven gekeken, dan lijkt het vernieuwingspotentieel van het mkb gering. Van de mkb-bedrijven tussen tien en honderd werknemers verricht slechts 25% S&O-inspanningen, of laat deze verrichten, terwijl in het grootbedrijf 71% van de bedrijven dergelijke inspanningen verrichten. In de industrie liggen deze percentages overigens iets hoger. Voor zover echter bedrijven in het mkb S&O-inspanningen leveren, besteden zij hier iets meer dan 7% van het aantal arbeidsjaren binnen de onderneming aan, terwijl dit in bedrijven tussen de honderd en 500 werknemers niet meer dan 3% is.

Het vernieuwingspotentieel van het mkb is echter hoger dan de cijfers suggereren. In kleine ondernemingen wordt veelal ook op informele wijze aan produkt- en procesvernieuwingen gewerkt, terwijl het mkb met de beschikbare middelen efficiënter omspringt dan het grootbedrijf. Recentelijk is geme-

* De auteurs zijn werkzaam bij het Economisch Instituut van het Midden- en Kleinbedrijf (EIM) te Zoetermeer. Zij danken J.A. van Dijken, J.W. van Elk en A.R.M. Wenekers voor hun waardevolle commentaar.

1. Tot het mkb worden alle particuliere bedrijven gerekend met winstoogmerk buiten de landbouw en de gezondheidszorg met minder dan 100 werknemers. Tot het grootbedrijf behoren dan de particuliere bedrijven met meer dan 100 werknemers.

2. EIM, *Kleinschalig ondernemen*, Zoetermeer, 1992; en ook EIM/RMK, *Het midden- en kleinbedrijf in de nationale economie*, Den Haag, 1992.

3. EIM, *Demografie van ondernemingen; de dynamiek in het ondernemingsbestand sedert 1983; enkele achtergronden en gevolgen*, Zoetermeer, 1992.

ten dat van de ruim 6.000 in 1989 in Nederland geïntroduceerde innovaties 25% afkomstig is uit bedrijven met minder dan tien werknemers. Minder dan 15% blijkt afkomstig te zijn uit bedrijven met meer dan 500 werknemers⁴. De werkelijke vernieuwingsdrang van het mkb blijkt dus niet zozeer uit de S&O-input, maar uit de innovatie-output.

In discussies over de concurrentiepositie en groeipotentie van het Nederlandse bedrijfsleven wordt vaak naar voren gebracht dat in ons productiepakkett het accent te veel ligt op bulkproducten en andere technisch laagwaardige goederen en diensten⁵. De onzekere internationale afzetperspectieven voor deze goederen, mede door de toenemende concurrentie van nieuwe industrielanden, zouden op den duur een gevaar kunnen betekenen voor de economische groei. Beide soorten goederen hebben bovendien een relatief lage toegevoegde waarde en een lage groeipotentie. Een eerste globale becijfering van het EIM leert dat bij het mkb, nog meer dan bij het grootbedrijf, de nadruk ligt bij de 'low tech'-goederen. Van de mkb-afzet kan twee derde als low tech worden aangemerkt, tegen 55% van het grootbedrijf. Slechts 6% is als technisch hoogwaardig aan te merken, tegen 17% in het grootbedrijf. Alleen bij medium tech ontlopen mkb en grootbedrijf elkaar niet.

Conjunctuurcyclus

Mkb en grootbedrijf vertonen ieder een eigen specifieke dynamiek in de conjunctuurcyclus. Dit hangt samen met de sectorstructuur en de oriëntatie op het buitenland. Wanneer de economie uit het conjuncturele dal klimt, krijgen allereerst de door het grootbedrijf gedomineerde basisindustrieën positieve impulsen. Deze sectoren zijn sterk exportgericht. Zet het herstel door dan volgen toeleverende bedrijven in de industrie en dienstverlening en kort daarop de op investeringsgoederen georiënteerde sectoren. Deze laatste twee categorieën zijn doorgaans wat kleinschaliger, zodat het mkb in deze fase van de opleving begint te profiteren. Als laatste profiteren de consumentgerichte sectoren van de opleving van de economie. Hier heeft het mkb traditioneel een sterke positie. Door dit faseverschil loopt het mkb in een economische herstelperiode altijd achterop.

De marktstructuur van het mkb

Een van de belangrijkste verschillen tussen het mkb en het grootbedrijf betreft de marktorientatie. Het Nederlandse mkb richt zijn verkoopactiviteiten veel meer dan het grootbedrijf op binnenlandse afnemers. Daarbij spelen de intermediaire leveringen via toeleveringen en dienstverlening de hoofdrol. Daarnaast is het mkb meer consumentgericht dan het grootbedrijf. Ongeveer 20% van de mkb-afzet vindt zijn weg over de grenzen.

Exporterende sectoren worden meestal gedomineerd door grootbedrijven. Dit is bij voorbeeld het geval bij de chemie. Blijkens onderzoek zou de export van het mkb echter circa 20% hoger kunnen

Sector	Duitsland	België Lux.	Frankrijk	rest EG	totaal EG	VS Can.	rest	Totaal*
Industriële goederen	26	15	11	24	76	6	20	100
Ruwe landbouwprod.	34	9	12	26	82	3	15	100
Delfstoffen/aardgas	46	18	11	16	91	1	8	100
Totaal goederenexport	28	15	11	23	77	5	18	100
Totaal MKB-export	39	23	7	10	79	2	19	100

* Door afrondingsverschillen komen de totalen niet steeds op 100 uit.
Bron: EIM op basis van CBS en ABN Amro, op.cit., 1991.

zijn⁶, zodat het mkb belangrijke exportkansen laat liggen. Dit heeft vooral te maken met tekortschietsende kennis over buitenlandse markten en afnemers. De groothandel is de enige sector waar het mkb meer exportgericht is dan het grootbedrijf doordat het mkb een aantal specifiek op export gerichte handelshuizen kent.

Landenoriëntatie

In het licht van de recente valuta-onrust en de mogelijke recessie in de Bondsrepubliek vormt de landenoriëntatie een belangrijk thema. Tabel 1 geeft een beeld van de totale Nederlandse export naar goederensoorten en van de totale mkb-export. Van de industriële goederenexport gaat 52% naar de kernlanden van het EMS (Duitsland, België/Luxemburg en Frankrijk) en 24% naar de andere landen van de EG; 6% gaat naar de VS en Canada en slechts 1% naar Japan. Bij de landbouw en de delfstoffenwinning is de oriëntatie op de EG nog hoger. Het mkb zoekt de afnemers dicht bij huis. Van de mkb-export gaat naar schatting 70% naar de kernlanden van het EMS en slechts 10% naar de overige EG-landen. Het toch nog relatief hoge aandeel van de niet-EG-landen bij de exportoriëntatie van het mkb is het gevolg van de specifieke handelshuizen die zich ofwel op specifieke producten dan wel op specifieke landen richten.

De export van voedings- en genotmiddelen en metaalproducten heeft relatief de meeste last van de valutacrisis. De export van delfstoffen, chemie en overige industriële producten heeft relatief de meeste last van de conjuncturele teruggang in Duitsland. Het mkb heeft wat minder last van de duurder wordende gulden, maar des te meer van de zwakke vraag in Duitsland. Ook is de concurrentie groter geworden met derden op de mkb-relevante markten.

Tabel 1.
Landenoriëntatie van de Nederlandse goederenexport vergeleken met die van de totale export van het mkb.

4. Zie A.H. Kleinknecht, J.O.N. Reijen, W. Smits, *Een innovatie-output meting voor Nederland; de methoden en eerste resultaten*, Beleidsstudies Technologie Economie, nr. 21, Den Haag, 1992.

5. In high tech-sectoren speelt de technologiewedloop een belangrijke rol in de concurrentieverhoudingen. Basisinnovaties zijn hier cruciaal voor produktinnovatie.

6. Zie hiervoor het door het EIM in opdracht van de ABN Amro Bank uitgevoerde onderzoek *Met kracht naar het buitenland*, Amsterdam, 1991, alsmede J.W. van Elk, M.H.W.M. Hendriksen en M.J. Overweel, De onbenutte exportmogelijkheden van het MKB, *ESB*, 14 augustus 1991, blz. 812 e.v.

Ontwikkelingen in binnen- en buitenland

Na de aanvankelijke optimistische geluiden over een optredend herstel in de tweede helft van 1992, sloeg de stemming in de nazomer vrij abrupt om. Het herstel in de Verenigde Staten bleef uit, terwijl in de EG mede door de perikelen rond de goedkeuring van het Verdrag van Maastricht grote spanningen rond de onderlinge valutaverhoudingen ontstonden. Spanje en Portugal werden tot devaluatie gedwongen, terwijl het Verenigd Koninkrijk en Italië (tijdelijk) het EMS verlieten. Ook landen buiten de EG, zoals Zweden en Finland moesten afhaken. De rust op het valutafrent is nog steeds niet hersteld. Mede door de blijvend hoge rente in Duitsland staat ook de Franse frank nog regelmatig onder druk. Blijkens prognoses van het CPB en de OESO wordt in Europa eerst in de tweede helft van 1993 een herstel voorzien⁷. De groei van een aantal Europese landen zal dit jaar zelfs nog lager uitkomen dan vorig jaar. Zo zal de Duitse economie volgens de laatste inzichten hooguit met 1% groeien. Eerst in 1994 zal een duidelijk herstel optreden.

Ofschoon de groei van de Nederlandse economie te lijden heeft van de internationale conjunctuur, ligt deze tot dusverre hoger dan in veel andere EG-landen. De conjunctuurindex uit de *Barometer Ondernemerschap* laat zien dat momenteel de conjunctuur zich in Nederland, na een forse groeivertraging in de loop van 1991, op een lager niveau bevindt dan in voorgaande jaren (zie figuur 1). Van een verdere verslechtering was in 1992 echter geen sprake⁸.

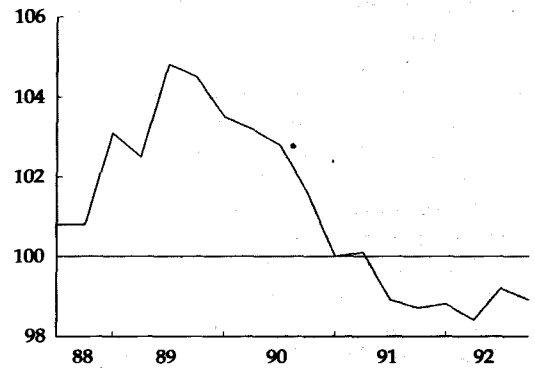
Zowel CPB als OESO verwachten voor 1993 slechts een groei van het bnp met 1,25%. Dit is eenzelfde groei als vorig jaar werd gerealiseerd. De export, traditioneel de trekker van de Nederlandse economie, groeit maar met 2% tegen 2,5% vorig jaar. De voor ons land zo belangrijke Duitse markt groeit amper, terwijl door de duurere gulden de concurrentiepositie van de Nederlandse export in veel andere landen aanmerkelijk is verslechterd. De gulden is sinds september ten opzichte van onze concurrenten circa 6% in waarde gestegen. Met name de export naar de VS, het VK en Spanje wordt hierdoor zwaar getroffen, juist landen waar ons land de laatste tijd het marktaandeel had weten te vergroten. In het binnenland zal de groei nog lager zijn. De particuliere consumptie neemt met 1,75% toe. De bedrijfsinvesteringen, zowel die in machines als in bedrijfsgebouwen, nemen door de minder gunstige perspectieven af. Ook de woningbouw loopt terug evenals de materi-

Tabel 2.
Afzetontwikkelingen in het mkb in 1992-1994

	1992	1993	1994 ^a	1994 ^b
Industrie	1,25	1,25	3	3
Bouwnijverheid	0,5	-1,75	0	0
Groothandel	1,5	1,5	3	2,75
Detailhandel	1,25	1,25	2,5	1
Vervoer	1,5	1	3	2,75
Overige dienstverlening	2	1,5	3	2,25
Totaal mkb	1,5	0,75	2,5	2,25

a. OESO-scenario; b. CPB-scenario.

Figuur 1. *De conjunctuurindex van de Barometer Ondernemerschap*

ele overheidsconsumptie. Daarnaast leidt de duurere gulden ertoe dat bedrijven ook op de binnenlandse markt terrein verliezen aan buitenlandse concurrenten.

In 1994 wordt een verbetering voorzien. De OESO acht een bnp-groei van 2,5% haalbaar, het CPB komt niet verder dan 2%. Het verschil hangt samen met de verwachte loonontwikkeling. Het CPB gaat uit van een versterkte loonmatiging (loonvoet 1,75%) waarbij de koopkracht daalt, terwijl de OESO uitgaat van een zelfde loonvoetstijging als in 1993 (ruim 4%), zodat koopkrachtverbetering mogelijk is. De consumptieve bestedingen groeien in het CPB-scenario zelfs minder dan in 1993. Bij de OESO-raming kan door de verbeterde koopkracht naast de export ook de particuliere consumptie als motor van groei fungeren. In beide visies gaat het bedrijfsleven in 1994 onder invloed van de verbeterde vooruitzichten en lagere rentestanden meer investeren.

Het mkb in 1992-1994

Tegen deze achtergrond zal het afzetvolume van het mkb naar verwachting dit jaar slechts 0,75% stijgen, een halvering ten opzichte van 1992, zie tabel 2. Voor volgend jaar is een herstel mogelijk tot 2,5% (OESO-scenario) of 2,25% (CPB-scenario), maar de verwachte groei blijft nog steeds ver achter bij de groei in de tweede helft van de jaren tachtig, toen de afzet jaarlijks met 5% groeide. In de gehele periode 1992-1994 blijft de groei van het mkb achter bij die van het grootbedrijf. Het verschil is het grootst in het hersteljaar 1994. Voor het grootbedrijf is dan een groei van 3,5% haalbaar.

Bij het economische herstel loopt, zoals hiervoor geschetst, het mkb niet voorop. In het CPB-scenario blijven, mede door de loonmatiging, de op de consumptie gerichte mkb-sectoren ver achter. In het OESO-scenario is wel sprake van koopkrachtverbetering,

7. Zie CPB, *Tussenrapportage over de Nederlandse Economie*, Den Haag, november 1992; en OESO, *OECD Economic Outlook*, nr. 52, Parijs, december 1992.

8. De *Barometer Ondernemerschap* wordt elk kwartaal door het EIM samengesteld op basis van macro-economische realisatiegegevens, verwachtingen van ondernemers en vertrouwensindicatoren.

waardoor het groeiverschil met het grootbedrijf geringer zal zijn. Het ligt in de lijn der verwachting dat na 1994 het groeiverschil tussen grootbedrijf en mkb weer zal afnemen.

Voor de industriële sectoren is het mogelijk de invloed van de landenoriëntatie op de exportprestatie nader te bekijken. De recente valuta-onrust binnen het EMS treft het mkb minder dan het grootschalige bedrijfsleven door de sterkere oriëntatie op de landen die tot de kern van het EMS worden gerekend. Wel geven exportrealisaties van vóór de valutacrisis in het afgelopen jaar aan dat de EMS-partners die hun valuta devalueerden, belangrijke groeimarkten waren voor Nederlandse producten (exportgroei cijfers overtroffen soms de 10%). Het mkb wordt daarentegen in sterkere mate getroffen door de afzwakking van de groei in Duitsland. Op dit moment vertoont de Duitse economie kenmerken van een recessie, waardoor de invoervraag maar weinig zal groeien. Door de sterke economische vervlechting van de kernlanden van het EMS zijn er ook in België en Frankrijk dit jaar weinig mogelijkheden voor een duidelijk herstel. De volumegroei van de export van het mkb zal dit jaar blijven steken op 2,25%. Voor volgend jaar zijn er betere vooruitzichten.

Het afgelopen jaar stagneerden de winsten in het mkb. Dat kon vooral toegeschreven worden aan de matige afzetgroei en de sterk oplopende kosten, vooral de loonvoet (+5,5%). Voor 1993 wordt door de magere afzetgroei amper winstherstel verwacht. Eerst in 1994 mag onder invloed van het algehele herstel weer een aanmerkelijke winstgroei worden verwacht. In beide scenario's wordt de winstgroei geschat op 7%. In het OESO-scenario stijgt weliswaar de loonvoet aanmerkelijk meer dan in het CPB-scenario, maar de invoerprijzen stijgen minder. In 1992 en 1993 is de winstontwikkeling van het mkb gunstiger dan in het grootbedrijf, waar de winsten dalen. Volgend jaar zal het grootbedrijf evenwel een groter winstherstel vertonen.

Mede door de toeneming van de belasting- en premiedruk daalde het reëel beschikbaar inkomen van een zelfstandige vorig jaar met 4,5%. Voor dit jaar wordt een verdere daling voorzien van 0,5%. Opvallend, want blijkens de Tussenrapportage van het CPB neemt de inkomensontwikkeling van loontrekkers exclusief incidenteel zowel in 1992 als in 1993 wel toe. Eerst in 1994 wordt bij zelfstandigen weer een toename van het reëel beschikbaar inkomen met gemiddeld 1,75% verwacht.

De hoge loonvoetstijging, in combinatie met de afzwakking van de afzet- en winstgroei, zette in 1992 ook een rem op de uitbreiding van de werkgelegenheid. Toch blijft de groei opvallend hoog, wat zich uit in een zeer geringe stijging van de arbeidsproductiviteit. De werkgelegenheid in het mkb nam vorig jaar nog met 15.000 arbeidsjaren toe. In personen is de werkgelegenheidscreatie hoger, namelijk 33.000. Dit jaar zal de werkgelegenheidscreatie in het mkb naar schatting terugvallen tot 4.000 arbeidsjaren, ofwel 20.000 personen. Voor volgend jaar zal de groei weer wat hoger uitvallen, maar door een hogere arbeidsproductiviteitsstijging is de stijging geringer dan op grond van het productieherstel verwacht

	1992	1993	1994 ^a	1994 ^b
Volume afzet	1,5	0,75	2,5	2,25
Volume binnenlandse afzet	1	0,5	2	1,5
Volume export	3	2,25	4,75	5
Nominale winst	0,25	1	7	7
Werkgelegenheid (arbeidsjaren)				
	0,75	0,25	0,75	0,5
Volume investeringen	-3	-2,25	2,75	2,75

a. OESO-scenario; b. CPB-scenario.

zou mogen worden. Het mkb zorgt in de beschouwde periode voor de grootste creatie van werkgelegenheid. In arbeidsjaren is het aandeel in de groei zelfs bijna 75%. Bij de grote bedrijven is in 1992 en 1993 sprake van een daling van de werkgelegenheid. Alleen in de niet-particuliere sector neemt de werkgelegenheid eveneens toe. In de kleinschalige bouwnijverheid wordt voor alle jaren uitgegaan van een verlies van arbeidsplaatsen; in het industriële mkb alleen voor 1993. In de andere sectoren zal de werkgelegenheid in de periode 1992-1994 wel kunnen toenemen.

De investeringen van het mkb hebben in de periode 1992-1994 een hectisch verloop. In het afgelopen jaar stonden de investeringen binnen de Nederlandse economie sterk onder druk als gevolg van de conjuncturele tegenwind. De sterkste dalingen in het mkb konden worden opgetekend bij metaal- en bouwbedrijven. Voor 1993 wordt uitgegaan van een stagnatie op het niveau van 1992. Herstel zal zich pas in 1994 aandienen. Vooral in de industriële sectoren zullen dan sterke kapitaaluitbreidingen kunnen plaatsvinden. De investeringen van het mkb blijven in de hele periode achter bij die in het grootbedrijf.

Mkb en beleid

Ook het overheidsbeleid is van invloed op de economische ontwikkeling van het mkb. Onder druk van de verslechterde economische vooruitzichten heeft het kabinet een loonstop weten te bewerkstelligen voor de eerste twee maanden van dit jaar. Het is echter de vraag in hoeverre een straffe loonmatiging zonder koopkrachtmaatregelen gunstig is voor de economische ontwikkeling. Er is een zekere tegenstelling tussen de sterk op het buitenland georiënteerde sectoren en de vrijwel volledig binnenlands opererende sectoren. De internationaal opererende bedrijven zijn primair gebaat bij een beheerste kostenontwikkeling, opdat de concurrentiepositie sterk blijft. Voor de binnenlandse sector staat echter inkomensverbetering van de gezinnen evenzeer voorop, omdat dit leidt tot meer bestedingen. Probleem is dat de banencreatie vooral afhangt van de ontwikkelingen in de binnenlandse sector, waarin het mkb relatief sterk is vertegenwoordigd. Koopkrachtverlies brengt risico's met zich mee voor de werkgelegenheidscreatie. Het bedrijfsleven zou het meest gebaat zijn bij een beheerste loonontwikkeling die gepaard gaat met een structurele lastenverlichting, omdat dan kostenbeheersing gepaard kan gaan met inkomensgroei.

Tabel 3. Kerngegevens mkb 1992-1994

De overheid tracht verder door voorwaardenscheppend beleid het ondernemersklimaat te bevorderen, waarbinnen de ondernemers hun eigen verantwoordelijkheid kunnen waarmaken⁹. Binnen het algemeen sociaal-economisch beleid wordt rekening gehouden met het mkb en de zelfstandige ondernemer. Zo verleent de overheid belastingaftrek voor het aanleggen van reserves en het doen van investeringen, of om de ondernemer in staat te stellen zonder onttrekking van middelen aan het bedrijf zelf een voorziening te treffen voor de oude dag. Ook is er toenemende aandacht om regelgeving in te dammen.

Daarnaast is er het functionele beleid dat zich richt op versterking van de ondernemingsfuncties van het mkb. In dit kader verschaft de overheid, onder andere via de Economische Voorlichtingsdienst (EVD), de ondernemers informatie, of subsidieert managementadviezen, stimuleert kennisoverdracht via onderwijs en starterscursussen, vergemakkelijkt de toegang tot de kapitaalmarkt, onder andere via de borgstellingsregeling mkb-krediet, bevordert via het technologiebeleid kwaliteitsverbetering en innovatie en voert campagne om mensen aan te sporen zelf ondernemer te worden. Verder wil de overheid via modernisering van de vestigingswetgeving en via het mededingingsbeleid een betere werking van de markt bevorderen.

Door de problemen rond de beheersing van de overheidsuitgaven komt het mkb-beleid echter de laatste tijd in de knel. Het beleid spitst zich meer en meer toe op de grotere bedrijven die als zodanig herkenbaar en aanspreekbaar zijn. Een groot bedrijf dat verdwijnt is voorgoed verdwenen, terwijl kleine bedrijven die afvallen zo kunnen worden opgevolgd door nieuwe, zo lijkt de redenering. Door de geringe omvang van de mkb-bedrijven zijn verder de uitvoeringskosten van specifieke mkb-regelingen hoog, terwijl de controle moeilijk is.

Deze nadruk op het grootbedrijf is een gevaarlijke ontwikkeling. De bijdrage van het mkb aan het bnp is immers vrijwel even groot als die van grote bedrijven. Bovendien dragen kleine bedrijven ook indirect bij aan onze concurrentiepositie door toelevering, distributie en dergelijke. Zo zullen kleine bedrijven die bij voorbeeld niet voldoende investeren en innoveren in de toekomst steeds meer worden uitgesloten door zowel consument als uitbesteders. Steeds meer afnemers eisen een kwaliteitsgarantie, waaraan steeds minder kleine toeleveranciers kunnen voldoen. Toenemende importen zijn het gevolg.

Een voorbeeld van een bezuiniging die het belang van het mkb bij innovaties miskent, is de afschaffing van de Innovatiestimuleringsregeling (INSTIR). Met dit instrument werd door loonkosten-subsidie S&O gestimuleerd. Uit onderzoek blijkt evenwel dat overheidsfaciliteiten als de INSTIR en het Technisch ontwikkelingskrediet extra S&O-inspanningen tot gevolg hebben. Ook bleek dat mede door de INSTIR onder kleine bedrijven de bewustwording van het belang van innovatie werd vergroot¹⁰. Opmerkelijk is dat in Nederland de investeringen van de overheid in technologie en weten-

schap afnemen, waar ze in alle andere landen van de EG sprongsgewijs toenemen.

Een ander voorbeeld van een bezuiniging die vragen oproept, is die bij de EVD op de promotionele activiteiten. Deze zijn sinds kort beperkt tot de landen buiten het OESO-gebied, alsmede Japan en Turkije. Ook wordt de dienstverlening aan Nederlandse exporteurs door bij voorbeeld de bilaterale Kamers van Koophandel niet langer gesubsidieerd door de EVD. Opmerkelijk, want een belangrijk deel van de exportgroei komt tot stand doordat steeds meer kleine bedrijven een eerste stap in exportland zetten. Deze startende exporteurs exporteren echter vrijwel alleen naar Duitsland en België en hebben al moeite de overige EG-landen te vinden. Kennisverwerving over de markt blijkt daarbij een van de grootste knelpunten van mkb-exporteurs¹¹. De bezuiniging van de EVD treft derhalve de ondersteuning van het mkb op de voor hen meest relevante markten.

Ten slotte leidt de voortdurend terugkerende discussie over de handhaving van de investeringsaftrek, die speciaal voor de kleine ondernemers bestaat, steeds opnieuw tot onrust. Deze discussie wordt niet zozeer gevoed door onderzoeksbevindingen over de doelmatigheid of de effectiviteit van deze regelingen, maar lijkt vooral ingegeven door de geldzorgen van de rijksoverheid. Gezien het minder planmatige karakter van de investeringsbeslissing in het mkb, is alleen de veroorzaakte onrust al nadelig voor de investeringsgeneigdheid.

Dit alles is geen pleidooi tot ongebreidelde subsidiëring van het mkb. Wel is het een goede zaak dat regelingen doorzichtiger worden gemaakt en regelmatig getoetst worden op hun effectiviteit. Op dit punt is er weliswaar zicht op verbetering¹², maar dient er toch nog veel te gebeuren. Zo kan beleids-evaluatie meer systematisch worden uitgevoerd¹³. Bovendien is op dit punt een grotere creativiteit mogelijk. Ook onderzoek vooraf kan een belangrijke bijdrage leveren aan een effectiever beleid.

J. Bais

H.J. Heeres

W.H.J. Verhoeven

9. Zie Ministerie van Economische Zaken, *Ruim baan voor ondernemen*, Den Haag, 1987; en *Rijksbegroting 1993*, Hoofdstuk XIII, Economische Zaken, Memorie van Toelichting.

10. Zie M.C. van den Berg (e.a.), *Evaluatie van de generieke innovatiestimulering*, Beleidsstudies Technologie Economie, nr. 4, Den Haag, 1989; en A.H. Kleinknecht, J.O.M. Reijnen en J.J. Verweij, *Innovatie in de Nederlandse industrie en dienstverlening*, Beleidsstudies Technologie en Economie, nr. 6, Den Haag, 1990.

11. Zie hiervoor onder andere W.H.J. Verhoeven, *Het exportgedrag van het MKB*, EIM, 1985, en het eerder aangehaalde ABN AMRO-onderzoek *Met kracht naar het buitenland*, 1991.

12. F.L. Leeuw, *Productie en effectiviteit van overheidsbeleid; institutionele analyse en effectmeting*, 1992.

13. Zie Algemene Rekenkamer, Verslag 1990, deel 2, *Beleids-evaluatie-onderzoek bij de Rijksoverheid*, Den Haag, 1991.